

**ABDULLAH SABRİ KARTER’İN HAYATI, KİŞİLİĞİ,
FAALİYETLERİ ve “AKSARAY DAĞARCIĞI” İSİMLİ ESERİ/ THE LIFE,
PERSONALITY AND ACTIVITIES OF ABDULLAH SABRİ AND HIS WORK
CALLED “AKSARAY DAĞARCIĞI” (AKSARAY MEMORIES)**

Mustafa Fırat GÜL*

Özet

Bu araştırmada Aksaray’ın ilk valisi Abdullah Sabri Karter’in hayatı ve Aksaray Dağarcığı isimli eseri tanıtılmaya çalışılacaktır. Abdullah Sabri Bey hem bürokrat, hem siyasetçi, hem de şairdir. Çok yönlü kişiliğine bir de araştırmacılığı ve yazarlığı eklemiştir. Şiirleri, makaleleri bulunan Karter’in Aksaray Valiliği sırasında yazdığı “Aksaray Dağarcığı” isimli eseri Aksaray tarihi açısından önemlidir. Bunun farkında olan birçok araştırmacının peşinde olduğu üç (3) ciltlik eser şu an elimizdedir. Aksaray tarihi ile ilgili incelemelerin ve şehirdeki vakıfların, hüccetlerin suretlerinin yer aldığı bu defterler ciddi bir çalışmanın ürünüdür. Abdullah Sabri Bey’in sağlığında bastıramadığı bu defterler vasiyeti gereğince Aksaray Halk Evi’ne teslim edilmiştir. Yakın zamanda tenkitli metni ve tıpkıbasımını ile hazırlayıp, Aksaray Dağarcığı’nı bilim dünyasına sunmayı ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Abdullah Sabri Karter, Aksaray Dağarcığı.

Abstract

This paper introduces the life of the first governor of Aksaray and his book titled “Aksaray Dağarcığı/The Aksaray Memories”. Sir Abdullah Sabri is a bureaucrat, a politician and a poet. He had a sophisticated personality. He was also an investigator and author. This book called “Aksaray Dağarcığı”, which was produced by Karter when he was the governor of Aksaray, is very important in terms of Aksaray’s history. Many researchers are conscious of this significance. The book, which has three volumes, is currently available. This work, which covers research concerning Aksaray’s history, the waqıfs and other historical records, is the result of a serious research. These documents could not be published before the death of Abdullah Sabri Bey. According to his devise, the documents were submitted to Aksaray Community Center. We hope to prepare an exact copy together with a review and we wish to present a published version to the world of science.

Keywords: Aksaray, Abdullah Sabri Karter, Aksaray Dağarcığı.

* Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde, mustafafiratgul@hotmail.com

1. GİRİŞ

Orta Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden birisi olan Aşıklı Höyük'te yapılan kazılar neticesinde bölgenin tarihinin milattan önce 8.500 senesine kadar gittiği tespit edilmiştir¹. Hititler dönemi'nde *Garsaruits* denilen bu bölge, Kapadokyalılar ve Romalılar döneminde de önemli bir şehirdir². Selçukluların bölgeye hakimiyeti neticesinde İslamla tanışan Aksaray, II. Kılıç Arslan döneminde Selçukluların ikinci başkenti olmuştur³. Osmanlıların Fatih Sultan Mehmet döneminde bölgeyi fethinden sonra şehir sakinlerinin büyük bir kısmı İstanbul'a yerleştirilmiştir. İstanbul'daki Aksaray, Ortaköy, Sofular, Laleli isimli semtler Fatih döneminde yapılan bu göçler neticesinde gerçekleşmiştir⁴.

Aksaray, Osmanlı yönetiminde farklı eyaletlerde bazen sancak bazen de kaza görünümünde sıradan bir şehirdir⁵. 14 Ekim 1920 tarihinde 40 sayılı kanunla Aksaray Kazası'nın müstakil vilayet haline dönüştürülmesine TBMM tarafından karar verilmiştir⁶. Milli Mücadele sırasında Aksaray mal, para ve zahire bağışında örnek fedakârlıklarda bulunmuştur⁷.

Anadolu'nun ortasında, yolların kavşak noktasında bulunan kadim şehir Aksaray'ın ilk valisi Abdullah Sabri **Karter**'dir. Çalışkanlığı, münevverliği ile hala Aksaraylıların rahmetle andığı merhum Karter'in birbirinden kıymetli çalışması bulunmaktadır.

Çalışmalarını ve kendisine ait kitaplar Bursa İnebey Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden eseri "Aksaray Dağarcığı" ise kütüphanede değil, Aksaray'dadır. Abdullah Sabri Karter'in eşi tarafından Aksaray Belediyesi eski başkanlarından Bayram Ali Gürün'e Aksaray Halk Evi Başkanı iken teslim edilmiştir.

Aksaray tarihinde bilinen bazı bilgilerin değişmesini gerçekleştirecek kadar ciddi bir çalışma olan Aksaray Dağarcığı isimli eseri, tarafımızdan bilim dünyasına kazandırılacaktır.

2. ABDULLAH SABRİ KARTER'İN HAYATI ve KİŞİLİĞİ

Abdullah Sabri Karter, Bursa'da 22 R. Ahir 1284⁸ (1.7.1867) tarihinde Abdal Mehmet Mahallesi'nde pazartesi günü doğdu. Babası Rüştüye İ'dâdî Mektepleri Arabça ve Farsça hocası Hacı Ali Efendi olup, annesinin adı Zeynî hanımdır⁹.

İstanbul Aziz Efendi Sıbyan Mektebi'nde başlayan okul hayatı, Mahmûdiye İbtidâî Mektebi ve Rüşdiyesi'nde devam ederken İlk ve Ortaokulu bitirdi. Mülkiye'nin İ'dâdî kıs-

1. www.asiklihyok.org.

2. W. M. Ramsay (Çev. Mihri Pektaş), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1971, s. 29

3. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1996, s. 233; K. erimüddin Mahmud Aksarâyî (Çev. Mürsel Öztürk), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Ankara, 2000, s. 23; M. Zeki Oral, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, V, 1962, s. 223

4. Derviş Ahmed Aşıkî (Hazırlayan: Cemil Çiftçi), *Aşık PaşaZade Tarihi*, Mostar Yayınları, İstanbul, 2008, s. 254.

5. Konya Vilayet Salnameleri'nde Aksaray'ın idari, iktisadi, eğitim, nüfus gibi özellikleri hakkında bilgiler mevcuttur. *KVS*: H. 1286- M.1869-1870, H. 1290- M.1873-1874, H. 1291- M.1874-1875, H. 1292- M.1875-1876, H. 1294- M.1877-1878, H. 1295- M.1878, H. 1298- M.1880-1881, H. 1299- M. 1881-1882, H. 1300- M. 1882-1883, H. 1301- M. 1883-1884, H. 1303- M. 1885-1886, H. 1312- M. 1894-1895, H. 1322- M. 1904-1905.

6. *TBMM, Zb. C. D. I, c. 5, s. 60.*

7. Mustafa Kemal Paşa bu hareketin müteşebbislerinden Vehbi (Çorakçı) Bey ile Hadi Arıbaş'ı taltif etmiştir, bkz. *Niğde İl Yıllığı-1967*, s. 86-87

8. *BOA*, Dosya No:68 Gömlek No:253 Fon Kodu: DH.SAİDd.

9. Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.III. Mars Matbaası, Ankara, 1969. s. 394.

mında Lise'yi tamamladı. Mülkiyenin yüksek öğrenim bölümünden Karibu'l-ala (iyiye yakın) derece ile 30.10.1889 tarihinde mezun oldu¹⁰. Aynı yıl evlendi¹¹.

Mezuniyetten sonra Biga (1891)¹², Bolu (1892)¹³ ve Gelibolu İ'dâdîler'inde Mülki İdareler'de çalışabilmek için gerekli olan 25 yaş haddini doldurmak üzere öğretmenliklerde bulundu¹⁴. Nizami yaş haddini doldurduğundan 28.9.1893 tarihinde Sivas Vilayeti Maiyet Memurluğu'na gönderildi¹⁵. Bu görevi sırasında Sivas İ'dâdîsi Müdür Vekilliği yanında Malûmât-ı Fenniye (Fen Bilgisi), Ahlâk, Edebiyyât, Kavânin (İdârî Kanunlar) öğretmenliklerinde de hizmet verdi¹⁶. Ayrıca, 18.8.1894-25.9.1894 tarihleri arasında Hâmîdiye ve 2.10.1894-20.2.1895 tarihlerinde de Dârende Kazâları Kaymakam Vekillikleri'ni üstlendi. Tüm bu görevlerine ek olarak 28.8.1895-30.5.1896 tarihleri arasında Sivas Vilâyet Gazetesi Baş Yazarlığı'nı yürüttü¹⁷.

Bu yoğun çalışmalarının sonunda Kaymakamlık stajını tamamlayan Abdullah Sabri Karter, 17.1.1897 de Alucra Kaymakamlığı'na atandı. Onu daha sonraları sırasıyla; 13.3.1900 de Kemalpaşa (İzmir), 20.10.1902 de Yalova, 7.4.1906 Adalar (İstanbul) Kaza Kaymakamlıkları'nda görüyoruz¹⁸. Bu görevi sırasında terfi ederek 2.8.1908 tarihinde Elbasan Sancağı Mutasarrıflığı'na getirildi¹⁹.

Abdullah Sabri Karter, 8.11.1908 tarihinde Bursa Milletvekili olarak parlamentoya girdi²⁰. İkinci devrede²¹ görev yapan Abdullah Sabri Bey, meclis'te aktif bir mebus portresi çizmiştir²². Meclis-i Mebusan'da bütçe meselesi hararetli bir şekilde konuşulmaya devam ederken, Abdullah Sabri Bey, "Rumeli'ye olduğu gibi, 200 bin lira da Anadolu'ya veriniz" diyerek Anadolu'nun hakkını savunmuştur²³. Haksızlığa tahammülü olmayan Abdullah Sabri Bey, memurlara yapılan haksızlık karşısında mecliste etkili bir konuşma yapmıştır²⁴.

10. İhsan Işık, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C.5, s. 2074; Çankaya, *Mülkiyeliler*, s. 394.; Mehmet Ağırgan, "Abdullah Sabri Karter", *Hudut Gazetesi*, 13.02.2009.

11. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.395. Karter çiftinin çocukları olmamıştır.

12. 1450 Krş Maaşla. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.394.

13. 1500 Krş Maaşla. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.394.

14. İhsan Işık, *Yazarlar Sözlüğü*, Risale Yayınları, 1998, s.355-356.

15. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.394; Işık, *Kültür Adamları*, s. 2074. Sivas Vilayeti Maiyet Memurluğu'nda üstün başarısından dolayı taltif edilmiştir. *BOA*, Dosya No:312 Gömlek No:26 Fon Kodu: DH.MKT.

16. *BOA*, Dosya No:245 Gömlek No:21 Fon Kodu: MF.MKT.

17. Murat Yalçın, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, YKY, C.1, 2010, s. 7; Ağırgan, *Karter*.

18. 1906 yılında iyi niyetli çalışmalarından dolayı rütbe-i saniye sınıf-ı mütemaziye ile taltif edilmiştir.

19. *BOA*, Dosya No:1285 Gömlek No:13 Fon Kodu: DH.MKT; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, C. I-III, İstanbul, 1974. C. II, s. 1678; Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.394

20. Turgay Akkuş, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bursa Kent Merkezinde Gayrimüslimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, s.155.

21. İhsan, Ezherli, *TBMM (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları no:54, Ankara, 1998. Akkuş, *Bursa Kent Merkezinde Gayrimüslimler*, s.161.

22. Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusanı'nın Çalışmaları (1908-1912)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008. s. 47.

23. *MMZC* (Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri), D. 2, C. 2, s.19.

24. Abdullah Sabri Karter'in 5 Temmuz 1914 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşma şöyledir: "Şimdi, en ziyade mucibi memnuniyyet olan cihet, telgrafların sürati teatisidir; ondan, tabii, hepimiz memnun oluruz; fakat teahhur birkaç suretle husule gelir. Evvelâ memurunin sureti muntazamada istihdamından ibaret. Diğer, hatların matlup olan şekilde tanzim edilmemesi, bir de kırıklık halinde turuku saire ile temini

Balkan Harbi nedeniyle Meclis-i Mebusan'ın 6.4.1913 tarihinde kapatılması üzerine yeniden Mülki İdare'ye dönerek Kırşehir Sancağı Mutasarrıflığı'nda göreve başladı²⁵. Bu görevini sürdürürken “*Yirmi Beş Yılı Dolduran Mutasarrıfların Tekaiüdlükleri'nin İcrâsı Hakkında Kanun*” gereğince 14.6.1915 tarihinde re'sen emekli edildi. Ancak, kendisi Şûrây-ı Devlet'te açtığı mahkemeyi kazanarak memuriyete geri döndü. Eskişehir Sancağı “Ermeni Mallarını Tasfiye Komisyonu Başkanlığı”na getirildi²⁶.

Milli Mücadele'nin başlaması üzerine TBMM tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti emrine girerek 23.10.1920 tarihinde Aksaray (Konya) Sancağı Mutasarrıflığı görevine başladı²⁷. Bu sancağın vilayete dönüştürülmesinden sonra Kasım 1923 tarihi itibarıyla Aksaray Valiliği'ne atandı²⁸.

Abdullah Sabri Karter, 3 Mart²⁹ 1924 tarihi itibarıyla Edirne Valiliği'ne atanmıştır³⁰. Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılanma yılları olan bu tarihlerde en önemli çalışmalar Mülki ve Mahalli İdareler'in yeni yasalarla desteklenerek halka benimsetilmesi idi. Yıllarını Mülki İdare'de geçiren Abdullah Sabri Bey önceliğini Milli Eğitim konusuna ayırdı. Onun döneminde Türkiye genelinde yeni kurulan “Maarif Eminliği” ile koordineli bir çalışma yürütüldü. Edirne okullarında pek çok yeniliklere imza atıldı. Özellikle Sanayi Mektebi (Sanat Okulu) çalışmalarında yeni atılımlar yapıldı. Edirne Müzesi Atatürk'ün emri ile 1925 yılında Selimiye Camii avlusunda Darul Kurra'da kuruldu. Ayrıca, Elektrik işleri onun döneminde İtalyan Morelli Şirketi kanalı ile Edirne'de hizmete girdi³¹.

düşünülmesidir. Arzu ederiz ki, Nezaret bunları kat'iyen nazarı itibara alıp, sürati muhabereyi temin etsinler. Sonra ikinci hal vardır; biz hep memurin üzerine hücum ettik; memurin kahrolsun, memurin şu olsun, memurin bu olsun dedik; fakat bendeniz maatteessüf kat'iyen ve kâtibeten bu fikre iştirak edemem.

Bir memur azledilmelidir; fakat o şartla ki, o memur mücrim olmalıdır. Fakat size sorarım, birisi diğerine efendi, senin kafanı küpe sokarım dese, bu kadar küçük bir lâfıdan dolayı o memur azledilir mi? Ve o memur azledilip de, Şurayı Devlet, onun cevazı istihdamına karar verirse bu karara tebaiyyet lâzım mıdır, değil midir? Şüphesiz ki lâzımdır. Evet, Şurayı Devletin bazı kararları vardır ki, o idarece kaabili tatbik değildir. Çünkü, bir memur, idarenin emniyyetini selbetmiş, o adam filhakika berad kararı almış ama, idare onun eline para verip kullanamaz, idare memura derse ki, sen mademki berad kararı aldın, bir başka babı Devlete müracaat et, orada kendine iş bul; fakat emniyeti selbetmemiş cüretini bir sürci lisanla yahut asabiyyetle veya diğer bir sebeble arkadaşına sebbü setm etmiş, bundan dolayı bu memuru azletmek, bir daha istihdam etmemek üzere taretmek tabii makul olamaz; yani bu hususta Nezaret kısmen mes'uldür.

Şurayı Devlet kararlarından bir kısmını kabul etmemekte haklı ise de, bir kısmını kabul etmemekle kat'iyen şayanı muahzedir. Bir de, şu ciheti nazarı itibara almalıdır ki, memurlar zulüm ve kahr ile değil, mesleklerine muhabbet ve emniyet usulü ile çalıştırılmalıdır. Memurin bugün başının çaresini düşünmekle meşguldür ki, bu da ifratır. Bunu da tadil etmeli. Memurine biraz başkalarının ve kendilerinin ufak tefek kusurlarından dolayı kollarından tutulup atılmayacağı temin etmeli.” MMZC.D.3.C.2.s.384.

25. BOA, Dosya Nu:1498 Gömlek Nu:1331/Ra-30 Fon Kodu: İ. DH.

26. BOA Dosya No: 484 Gömlek No:125 Fon Kodu: DH.ŞFR; Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.394; İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s.1678.

27. İ. Hakkı Konyalı'nın eserinde, Aksaray'ın müstakil mutasarrıflığından itibaren görev yapan mutasarrıf, vali ve kaymakamların isimleriyle işe başlama ve ayrılma tarihlerini gösterir cetvel başlıklı listede Abdullah Sabri'nin işten ayrılma tarihi olarak 15.11.1963 gösterilmiştir. Bunun yanlışlıkla yazıldığı kanaatindeyiz. Çünkü Sabri Bey, 21.07.1939 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s.1673.

28. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s. 394

29. Mülkiyeliler'de, Edirne'ye tayin tarihi 1924 yılının Şubat'ı olarak geçmektedir. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.395.

30. BCA, f: 30.18.1.1 y: 9.15..10.

31. Mehmet Ağırhan, *Hudut Gazetesi*'ndeki yazısında Edirne'nin 1925-1926 yılında elektriğe kavuştuğunu yazıyorsa da Çiğdem Zağra yüksek lisans tezi'nde Edirne'nin elektriğe kavuşma tarihinin 1930 yılından sonra olduğunu kaydetmektedir. Çiğdem Zağra, *Edirne Elektrik Fabrikası ve Semt Kuleleri Koruma - Kullanma Önerisi*, Trakya Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, s. 11

Edirne Valiliği'nden 19.7.1926 yılında Mersin Valiliği'ne terfian atandı³². Devlet Şûrâsı'nın Ankara'da Şubat 1927 tarihinden sonra yeniden oluşturulması üzerine aynı tarih itibariyle Tanzîmât Dâiresi Üyeliği'ne seçildi³³. Bu görevinde iken 2. defa yaş haddinden Ekim 1932 de emekli oldu. İstanbul'a yerleşen Abdullah Sabri Karter 21.7.1939 tarihinde vefat edince, Büyükkada Aile Kabristanlığı'na defnedildi³⁴.

3. ESERLERİ

Abdullah Sabri Karter, araştırmayı ve kitapları çok seven birisidir. Şahsına ait olan 1182 kitabı, yazma eserler de dâhil olmak üzere Bursa Halk Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Bağış sırasında kendi hal tercemesini yazmıştır. 9 Şubat 1920 tarihli bu tercemede şunlar yazılmıştır:

Benim gibi mahkûm-ı nısyan olan bir şahsın, benden sonra terceme-i halini yazacak bir kimse bulunmayacağını³⁵ bildiğimden dolayı, kendi göbeğini kendi kesen oğlan gibi, kendi terceme-i halimi yazmaya mecburiyet gördüm... Mekteb-i Mülkiye'den çıktıktan sonra muhtelif vazifelerim esnasında, yanımda kimse bulunmadığı zamanlar, en büyük eğlencem kendi kendime düşünmek ve yazmaktı. Fakat yazdığım nazımların hiç birisinde şiir kokusu hissetmediğim cihetle ehemmiyet vermedim. Bunun için hiçbirini toplamadım. Şu meş'um mütarekeden sonra necip soyumun (Türk Milleti'nin) dışarı olduğu hakaret beni de son derece dil-hun ettiğinden Eskişehir'de intişar eden gazetelerle neşriyatta bulunmağı bir vazife-i vataniye addettim; neşrolunan bu manzumelerden, iki cüz "İmdad", bir cüz "Çiftçim diyor ki" doğdu.

İyi ve kötü ne yazmış isem muhterem ve faziletkâr pederime medyunum...³⁶

Trabzon Valisi Ali Haydar Yücebaş (Kasım 1919-Ocak 1920 arasında görev yapmıştır), merhum Karter için "*Abdullah Sabri çok samimi, milliyetperver ve Türkçü, dürüst, temiz ve çok mazbut karakterli bir Türk evladı idi*" demektedir³⁷.

Fransızca ve Arabça bilen Abdullah Sabri Bey, emekliliği sırasında kendi el yazısı ile hazırladığı "Divan-ı Lügat'üt-Türkî" isimli ünlü sözlükte geçen Türkçe kelimeleri içeren ve adına "Açar" dediği anahtar eseri hazırlayıp Bursa Orhangazi İl Halk Kütüphanesi'ne bağışlamıştır³⁸. "Açar" isimli bu eser –maalesef- basılmamıştır³⁹. Abdullah Sabri Karter'in

32. Çankaya, *Mülkiyeliler*, s.394

33. *BCA*, f. 30.10.0.0. y: 11.67..12.

34. Ağırgan, *a.g. e.*,

35. Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* isimli eserinde, Abdullah Sabri Bey'in bu ifadelerini aktarırken 46 numaralı dipnotta şunları yazmıştır: "*Rahmetli bu noktada pesimizme, karamsarlığa, bedbinliğe kapılmış bulunmaktadır. Aradan 45 yıl geçtikten sonra işte böyle naçiz bir Türk çocuğu çıkıp, kendisinin "hal" tercemesini nısyan dehlizlerinden çekip çıkararak bas-ii ba'del mevt'e kavuşturup "tarihe" mal edebilir. Eminim ki şu satırlar yazıldığı sırada kendisinin ruhu hoşnut olmuş ve kendisinden sonra gelen Türk kuşaklarının da en az kendi kuşağı kadar "vefa" hissiyle meşbu olarak yetiştiğini teslim etmiştir*".

36. Ali Çankaya'nın eserinden naklen: Çankaya, *Mülkiyeliler*, s. 396

37. Ali Çankaya'nın eserinden naklen: Çankaya, *Mülkiyeliler*, s. 395.

38. Abdullah Sabri Karter'in hazırladığı, "Aça"r adındaki *Kitabu Divanü Lugat'it-Türk* dizini 22 defter halinde Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde GE4449-GE4470 numarada bulunmaktadır. Gulnaz Kraubayeva, *Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugat'ittürk'ünde Yer Alan Sosyal Ve İktisadi Hayat İle İlgili Söz Varlığının Günümüz Kazak Toplumunda Değerlendirilmesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2009. s. 7.

39. Mustafa Sinan Kaçalın, "Abdullah Sabri Karter'in Divânü Luğati't-Türk Çevirisi Üzerine", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 8, İstanbul, 1997, s. 249–252; *Divanı Luğatit Türk ve Tercümesi*, DİA, C. 9, s. 449.

basılmış kitapları şunlardır: **Osmanlı Tarihi** (Manzum)⁴⁰, **İmdâd** (Şiirler)⁴¹, **Çiftçim Diyor ki** (manzum)⁴². Edebiyat ve kültür araştırmacılarının kitaplarında, ansiklopedilerinde⁴³ isim olarak geçen bu eserlerden örnekler verilmesi, Abdullah Sabri Karter'in vatan sevgisinden, araştırmacılığında, ufkundan vel-hâsılı birikiminden istifade edilebilmesi açısından isabetli olacaktır kanaatindeyiz.

Araştırmaya doymayan bu münevver, müdekkik Vali Abdullah Sabri Bey, Aksaray tarihi için çok önemli olan ve asıl araştırma konumuzu teşkil eden “**Aksaray Dağarcığı**” isimli eserini, kitap olarak bastırmak istemiştir. Fakat, bu isteğinin sağlığında gerçekleşmeme ihtimalini göz önünde bulundurarak, eşine eserin vefatından sonra Aksaray'a ulaştırılmasını tav-

40. Bu eser iki kısımdan oluşmaktadır Birinci kısım 120, ikinci kısım ise 112 sayfadan müteşekkildir. İki kısmın künyesinde de “Maarif Nezareti Celilesi ruhsatıyla” ibaresi vardır. Eserlerde, manzum olarak Osmanlı Tarihi'nden kesitler anlatılmaktadır. Birinci kısımdaki ilk şiirden iki kıtayı buraya örnek olarak alıyoruz:

Kayhan Kabilesi

*Hakân-ı seriri şevket âyin
Sultân-ı n Mübeccel-i nuhustin
Hâmi-i yegane-i efadıl
Mahmud Sebük Tekin-i âdil*

*Günden güne eyledikçe
İhrâz-ı rasanet ü celadet
Kayser bile ıstıraba düştü
Dünya gibi piç ü tab'e düştü*

Abdullah Sabri ibn-i Ali [Karter], **Manzum Osmanlı Tarihi (birinci kısım)** İstanbul 1311 (Hicri) 1894 (Miladi) Mekteb-i Sanayi Matbaası; Abdullah Sabri ibn-i Ali [Karter], **Manzum Osmanlı Tarihi (ikinci kısım)** Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1314 (Hicri) 1897 (Miladi).

41. Bu eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 15, ikinci kısım ise 16 sayfadan müteşekkildir. Abdullah Sabri Bey, birinci kısmın ilk sayfasında mukaddime başlığı altında İmdad isimli eserini babasının ruhuna ithaf ettiğini yazar. Birinci kısımdaki ilk şiirden iki kıtayı buraya örnek olarak alıyoruz:

İmdad

*Vatan ezildi, harab oldu türlü türlü bela,
Hayat-ı şevketini eylemekte istila;
Nedir bu cehl ü delalet, nedir bu vaveyla?
Uyanmadık bu felaketli uykudan hala,
Fıraş-ı nahvete yaslanmışız tehevür ile,
Yapar, keser, biçeriz hep tehi tasavvur ile.*

*Tecavüz etme, fakat kimsenin tecavüzüne,
Tahammül eyleme, vur hemen yumruğu gözüne;
Evet, ne derse kulak verme korkağın sözüne,
Çalış, vakur ve metin milletin temayüzüne.
Senin kavi bileğin Hakk'a hadim olmalıdır.
Tecavüz eyleyen elbette nadim olmalıdır.*

Abdullah Sabri ibn-i Ali [Karter], “*İmdad (birinci kısım)*”, Eskişehir 1335 (Rumi) 1919 (Miladi) Ticaret Matbaası; Abdullah Sabri ibn-i Ali [Karter], “*İmdad (ikinci kısım)*”, Eskişehir 1335 (Rumi) 1919 (Miladi) Ticaret Matbaası.

42. Bu eser 15 sayfadan müteşekkildir. Çiftçim diyor ki, başlığı altında manzum olarak, çiftçinin yoklukla mücadelesini anlatırken, tespit ettiği yanlışları da dile getirmektedir. Bu eserden ilk bölümü örnek olarak buraya alıyoruz:

Çiftçim diyor ki

*Hak verirse olur elbette diye sade kıraç
Yüz dönüm tarlayı sürdün yarı çıplak yarı aç
Sürdün ama otuz üç gün bacı yattı yatağa
Topu bir çift öküz var, o da battı batağa
Geldi Molla, okudu üflledi, geçti sıtma
Çift öküz çıktı ahırdan sonra geldi doğuma
Doğum olmak için ister para, yok bir paramız
Kanadı yokluk içinde, o onulmaz yaramız
Ekmeği torbaya koydum vardım koca şehre*

Abdullah Sabri ibn-i Ali [Karter], **Çiftçim Diyor ki**. Ticaret Matbaası, Eskişehir, 1336 (Rumi) 1920 (Miladi).

43. İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, 2002, s. 565; Işık, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, s.2074; Işık, *Yazarlar Sözlüğü*, s. 356; Yalçın, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar*, s. 7.

siye etmiştir. Eşi de merhumun vasiyeti mucibince, "Aksaray Dağarcığı" isimli üç cilt defteri/notları Aksaray Halk Evi Başkanı'na teslim etmiştir⁴⁴.

4. AKSARAY FAALİYETLERİ

Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı zor bir dönemde milli mücadele ruhuyla Aksaray'da görev yapan Abdullah Sabri Bey, çok güzel işlere imza atmıştır. Savaşın devam ettiği yıllarda⁴⁵ *Kuva-i Milliye* çalışmalarını organize etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde Aksaray'da genç bir öğretmen olan eski içişleri bakanlarından İzzet Gener, Abdullah Sabri Bey'in çalışmalarından sitayişle bahsetmektedir⁴⁶.

Bugünkü Aksaray Lisesi'ni Osmanlı Dönemi'nde bakımsızlıktan yıkılan Hüsamiye Medresesi'nin yerine 1921⁴⁷ yılında Cumhuriyet Okulu olarak yaptırmıştır⁴⁸. Kendisinden

44. İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s.1470; Muallim Sapançalı Hüsnü (Haz. Nevzat Topal), *Hasan Dağı'nda İlmî Cevelan*, Kömen Yayınları, Konya. 2009, s. V.

45. Aksaray eski belediye başkanlarından, Aksaray tarihine meraklı ve Abdullah Sabri Bey'in Aksaray Dağarcığı isimli çalışmasını muhafaza ederek, torunlarına bırakan ve bizlere ulaşmasında köprü görevi gören Bayram Ali Gürün o günleri şöyle anlatmaktadır: *Lise İstiklal Harbi yıllarında yapıldı. O zaman işçi bulunmuyordu, malzeme yoktu. Kireç kullanıldı. İlk yapıldığında alaturka kiremit kullanılmıştı. Hatırladığıma göre ahşap işçiliğini ve saçak süslemelerini Konyalı ustalar yapmıştı*" Uğur Yüksel, **Aksaray 1. Ulusal Mimari Örneklerinden İdari ve Kültürel Yapılar**, Konya Mimarlık ve Mühendislik Akademisi, Basılmamış Yeterlilik Çalışması, Konya, 1979. s. 32.

46. İzzet Gener, o günlerle alakalı şöyle diyor: *"Ben o zaman Aksaray'ın en genç öğretmenlerinden birisiydim. Aksaray Azm-i Milli Kuva-i Milliye Cemiyeti üyelerinden Hasan Atay ile beraber bu milli heyecan içerisinde üzerimize düşen görevleri yaptık. Görevimiz cephe gerisindeki ihanet odaklarını susturmak, milli ruhu yaymaktı. O günlerde bu hain ve sinsî düşünceler Aksaray'ımızın çevresine kadar yayılmıştı. Özellikle kırsal ova halkı, "padişah buyruğu"na karşı gelmeyi aklından bile geçirmiyor, onlara göre o (padişah), ne derse o doğruydular! Bununla beraber vatan için, millet için ve istiklal için tedbir almak, gizli ve fakat emniyetli adımlarla bu amansız düşmanı, sinsî tehlikeyi yok etmek için teşkilatlanmak zarureti ile ve arkadaşlarıyla yola çıkmıştık. Aksaraylılar merkezde baştanbaşa ayakta ve tetikte. Depo alayı kendine düşen ödevi mütevazî ve fedakârca başarmaktadır. Cepheden buraya ulaştırılan Rum ve Ermeni aileler mahallelerimiz halkının evlerine dağıtılmış ve yerleştirilmiş. Fakat bu zümre sığındıkları hane halkının hem ekmeğini yemekte, hem de gece gündüz boş durmadan metodlu ve sinsî bir şekilde milli ruhu içinden vurmaya çalışmaktaydılar.*

Zaman zaman uydurulmuş havadislerin halk arasında sık sık yayılmasını önlemek ve bu asılsız haberlerin kaynağını bulmak, yok etmek için onlarla mücadele ile görevlendirilmiştik. İşte bu lüzum ve zaruretten doğan karar üzerine bu beşinci kolun kaynağını ve ajanlarını bulmak ve mukabil saldırılarıyla onları bozguna uğratmak için Hasan Atay ile beraber gizli faaliyetleri başlattık. (Düşman cepheye bozguna uğratılmış. Top,..... makineli tüfek ve esir alınmış.Düşman kuvvetleri arasında isyan çıkmış.....vs, vs....) gibi haberleri kahvehanelerde, pazarlarda, okullarda ve aile toplantılarında yaymaya ve hatta köylere sokmaya çalışıyor, muvaffak oluyorduk. Günlerce süren bu mücadele mültecilerin beşinci kol elemanlarını korkutmuş, kuvvetli ve inançlı bir teşekkülle karşı karşıya olduklarını ve takip edildikleri hissine kapılarak susmaya mecbur etmişti.

Bu arada halkımızın milli duygusunu harekete getirmek ve savaş ruhunu aşılama, desteklemek ve geliştirmek maksadıyla sık sık müsamereler ve toplantılar tertip ediyor; düşmanın zulmünü, dine, urza, namus ve şerefe yapılan tecavüzleri telin ediyorduk. Nitekim İzmir'in işgali üzerine sahnelediğimiz Kambur İzzet'in (İzzet Molla) İhaneti oyunu sırasında halk galeyana gelmiş, Aksaray Valisi Rahmetli Abdullah Sabri Karter'in gözleri dolmuştu. Marşının nağmeleri arasında Hükümet Meydanına kadar hep birlikte yürümüşüktük" İzzet Gener, "Büyük Kurtuluş Savaşı'nda Aksaray", Hasandağı, S.2, s.3,12.

47. Okul kapısının üzerinde Arap Harfleriyle yazılan kitabede şöyle yazılmıştır:

Didim tarihi cevherdar Sabri Hakk'a minnetle Yapıldı Aksaray'da İdadi metanetle 1342. Bu tarih Miladi takvime çevrildiğinde 1922 yapar. İ. Hakkı Konyalı, bu tarihin inşaatın bitiş tarihi olduğunu, başlama tarihinin bir yıl evvel, yani 1921 olması gerektiğini belirtmektedir. Konyalı, *Aksaray*, s.1470; Cumhuriyetin ilk yıllarında Aksaray'da mektupçu olarak görev yapan Mektupçu Hilmi Aksaray Tarihçesi isimli eserinde de okulun yapılış tarihini Rumi Takvimle 1337 olarak vermiştir. Miladi Takvime göre Ekim 1921 yılına tekabül eder. Mektupçu Hilmi, okulun müdürlerini, muallimlerini, faaliyetlerini sıralamasına rağmen, binanın yaptırını hakkında tek kelime yazmamıştır. Mektupçu Hilmi, *Aksaray Tarihçesi*, Aksaray, 1931. s.45.

48. *Cumhuriyet Öncesi ve Günümüzde Aksaray'da Milli Eğitim*, Aksaray Milli Eğitimi Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 1998. s. 34; Nevzat Topal, *İlmî Cevelan*, s. XII; Nevzat Topal, *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*,

sonra gelecek valinin, bu okulu hükümet konağı yapabileceği endişesiyle idadi öğrencilerini buraya taşımıştır⁴⁹. Biblio kadar güzel olan bu okulun mimarisi göz kamaştırıcıdır⁵⁰.

Okul, cephesinin açılması için yapılan istimlak ve bahçe parmaklıklarının dahil olmak üzere toplam 66.300 liraya mal edilmiştir⁵¹. Okul, hizmete açılığında dört sınıfı, bir laboratuvarı, bir iş atölyesi ve bir toplantı ve konferans salonu vardı⁵².

Şehir merkezinde Ulu Cami'nin hemen yanında (kuzeyindeki) bulunan ve hizmet vermeye devam eden Aksaray Halk Kütüphanesi'nde de Abdullah Sabri Bey'in katkısı vardır⁵³. 1924 Haziranında temeli atılan kütüphane, 1926 yılının mayısında hizmete girmiştir⁵⁴. Kütüphanenin yapılma kararının ve istimlakinin Karter tarafından halledildiği Aksaray Halk Kütüphanesi web sitesindeki tarihçe bölümünde de kayıtlıdır⁵⁵.

Cumhuriyetin ilanından önce Aksaray Mutasarrıfı olan Abdullah Sabri Bey, Türk Ocağı'nın başkanlığını da yapmıştır⁵⁶.

5. "AKSARAY DAĞARCIĞI" İSİMLİ ESERİ

Araştırma, inceleme, düşünme, şiir yazma gibi çok güzel hasletlere sahip olduğunu bildiğimiz Abdullah Sabri Karter'in Aksaray'da görev yapması Aksaray şehri adına bir iftihar meselesidir. Müdekkik ve tarihe meraklı olan Abdullah Sabri Bey'in Aksaray vilayetinde görev yaptığı sürede yapmış olduğu incelemelerini ve vakfiyelerin suretlerini ihtiva eden "Aksaray Dağarcığı" isimli eser elbette Aksaray tarihi için çok mühimdir. Bu çalışma uzun yıllar araştırmacıların ulaşmak ve istifade etmek istedikleri bir eser olmuşsa da, kimde olduğu bilinmemektedir.

Merhum Abdullah Sabri'nin sağlığında basılamayan bu eserin, vasiyeti gereğince eşi tarafından 1941 yılında Aksaray Halk Evi başkanına verildiği bilinmektedir⁵⁷. Daha sonra bu

Aksaray Valiliği, il özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 2 Ankara, 2009, s. 48.

49. İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s.1740.

50. Konyalı'ya göre, "inşaatta Ermeni kalfalar da çalışmıştır". Ulu Cami'nin taç kapısının son tamirinin Ermeni Hırant tarafından yapıldığına dair kayıtlar bulunmakta ise de Aksaray Lisesi'nin inşaatında çalışan ustalar hakkında bir kayda rastlanılmamıştır (İ. H. Konyalı, *Aksaray*, s.1470). Aksaraylı Garbis Şahin ise, Uğur Yüksel'e, yeterlilik çalışmaları sırasında şunları söylemiştir: *Lise ve kütüphaneyi elli beş-altmış sene önce Yunan Harbi'nde, Rum asıllı, Nazilli, Isparta, Burdur muhacirleri yaptı. Bunlar yevmiyesi 2.5 liraya çalıştılar. Aksaray'da başka binalar da yaptılar. Tapucu Neşet'in, Hacı Esat'ın evlerini ve hapishaneyi de onlar yaptı. Burada üç-beş sene kaldıktan sonra, hükümetten izin verilince geldikleri yere gittiler. Ailece gelmişlerdi. Burada kendileri ev tuttular. Hanımları da çalıştı. İçlerinde usta çoktu. Bu adamlar zaten mimar gibi idiler. Bir sene önceden bütün taşlarını tek tek yonttular. İnşaat ertesi sene başladı. 3-4 sene sürdü. Hem o zaman şimdiki gibi plan ve proje yoktu, Yüksel, Aksaray 1. Ulusal Mimari*, s.35.

51. *Aksaray Vilayet Gazetesi*, Nr: 161 (15 Ocak 1930); Osman Tekeli, *Aksaray Vilayeti Tarihi 1926-1933*, Aksaray, 2008, s. 70.

52. İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi* s.1740; Osman Tekeli, *Aksaray Vilayeti*, s.75.

53. Yüksel, *Aksaray 1. Ulusal Mimari Örnekleri*, s. 45.

54. Aksaray'ın kütüphane binasının yapımına 1924 yılı Haziran ayında başlanmış, 1926 yılı Mayıs ayında tamamlanmıştır. Binanın yapımına, döşeme ve kitaplarına toplam 20 bin lira harcanmıştır. Bina Türk mimari usulüne uygun bir biçimde yapılmıştır. Duvarları Hacı Bektaş taşındandır. Binanın duvarları çiçek kabartmalarıyla süslenmiştir. *Aksaray Vilayet Gazetesi*, Nr. 11 (29 Aralık 1926)

55. <http://www.aksaraykutup.gov.tr/tarihce.asp>.

56. O. Tekeli, *Aksaray Vilayeti*, s. 81.

57. İ. H. Konyalı, *Aksaray*, s.1470.; Muallim Sapançalı Hüsnü, *a.g.e.*, s. V.

eserin, İ. Hakkı Konyalı'ya geçtiği düşünüldüğünden⁵⁸ "Aksaray Dağarcığı" İstanbul-Üsküdar-Selimiye Sempti'nde bulunan Konyalı Kütüphanesi'nde⁵⁹ aranmıştır.

Aksaray Dağarcığı'nın peşine düşenlerden birisi de bendim. Eserin bulunma sürecini Yeni Aksaray Gazetesi'nde "Aksaray'ın İlk Valisi Sabri Karter'in Defterleri Bulundu" başlığıyla yazmıştım. O yazıyı aynen aktarmanın, o günlerde yaşadığım sevinçle karışık heyecanı anlatması bakımından isabetli olacağı kanaatindeyim:

"Karter, Kurtuluş Savaşı yıllarında bugün de kullandığımız Aksaray Lisesi'ni yaptıran, şehrimizin tarihine, kültürüne meraklı, sağlam karakterli çalışkan birisiydi. Aksaray'ın ilk valisi merhum Abdullah Sabri Karter'in şehrimiz hakkında tuttuğu notların varlığından ilk defa İ. H. Konyalı'nın kitabı (Abdileri ve Kitabeleriyle Aksaray Tarihi, cilt II. s. 1675.) sayesinde haberdar olmuştuk. Defterin birinci sayfasının fotoğrafını görebilmistik. Araştırmacıların ilgisini çeken bu deftere ulaşmak, içerisinde neler gizlediğini öğrenmek elbette benim de hedeflerim arasındaydı.

Bu defterin A. S. Karter'in torunlarının elinde olacağını hesap ediyor, onların da nerede ikamet ettiğini bilmek, bulmak zor olacağından araştırmamı tehir ediyordum. Fakat, kitabın Vali Karter'den Bayram Ali Gürün'e geçtiğini duyunca çok sevindim. Çünkü Gürünler şehrimizde ikamet etmekteydiler. B. Ali Gürün'ün torunlarını bulmak, onlardan defteri istemek zor olmayacaktı. Bu insanlar Aksaray'a hizmet etmiş, Aksaray sevdalısı insanlardı.

Bayram Ali Gürün hem belediye başkanlığı (1938-1950), hem milletvekilliği yapmış (1957-1960 Niğde Mebusu), hukukçu birisi olarak bu şehre çok hizmet etmiş birisiydi. Oğlu Emin Gürün de 1984-1989 yılları arasında Aksaray Belediye başkanıydı. Emin Gürün'ün küçük oğlu Hakkı Ümit Gürün'ün dedesinden kalan eserlere sahip çıktığını, tarihe ilgili birisi olduğunu Bekir Kulak ağabeyden öğrendim. Ümit ağabeyle işyerinde tanıştım. Çok ilgili ve samimi davrandı. Elindeki Osmanlıca kitap ve belgelerin muhtevasının ne olduğunu bilmediğini, tasnif edilmesini, hangisi insanların işine yarayacaksa seve seve vereceğini söyledi.

Evinin kapısını samimiyetle açan Ümit ağabeyi, misafirperverliğine güvenerek birkaç defa rahatsız ettim. Son gidişimde kitapların arasında 15x22 cm. ebatlarında kahverengi ciltli bir defter gördüm. Elime aldım defteri ve çevirdim. Güzel bir el yazısıyla "Sabri Karter 1939" yazıyordu. Çocuklar gibi mutlu olmuştum. Aradığım defterin bu olduğunu söyledim. Defterin sayfalarını büyük bir hasretle çevirdim. Mutluydum tek kelimeyle! Aynı poşetin alt taraflarında aynı renk ciltli, aynı ebatlarda iki defterin daha durduğunu gördüm. Onların üzerinde de aynı yazı vardı. Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz hesabıydı benimkisi. Mutluluğum en az üç ile çarpılmıştı. Ümit ağabey de mutluydu. Benim sevincime ortak olmuştu. Ümit ağabeyden müsaade ve defterleri alarak ayrıldım. Defterlerin hepsinin sayfalarını yüksek çözünürlüklü

58. İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi* isimli eserinin ikinci cildinde, Aksaray Valileri, başlığı altında ilk vali Abdullah Sabri Karter'den bahsederken şunları yazmaktadır:

"Bazı Aksaray vakfiyelerinin, hüccetlerinin suretlerini 92 sayfalık bir defterde toplamıştır. (Aksaray Dağarcığı) adını verdiği defter şimdi bizim elimizdedir". Bu ifadesinden, defterin kendisinde kaldığı düşünülmüştür.

59. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü İsmail (doğrusu "İbrahim" olması gerekirken, hâlâ Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinde bu isim İsmail ve yanlış olarak durmaktadır) Hakkı Konyalı Kütüphanesi Selimiye Kışla Cad. No:56 Selimiye- Üsküdar/İstanbul.

olarak fotoğrafladım. El yazısı bu defterlerden birisi tamamen şehrimize ait⁶⁰. Diğerlerinde başka şehirler hakkında tutulan notlar da var.

Şehrimize ait bu defter 92 sayfalık⁶¹. İlk 31 sayfasında Sabri Bey'in Kapadokya başlığı altında şehrimize ait notları bulunuyor. Sonraki sayfalar ise çeşitli berat ve hüccetlerin suretleri. Yazıdan anlaşıldığına göre hüccet ve beratların suretlerini yazısı güzel başka birisi yazmış.

Aksaray tarihiyle alakalı ufacak bir bilgi kıvrıntısının dahi önemini bilenler bu defterlerin gün yüzüne çıkmasına çok sevinecektir. Göstermiş olduğu alakadan dolayı Ümit ağabeye müteşekkirim⁶².

Aksaray Dağarcığı, 15x22 cm ebatlarında üç ayrı defterden müteşekkildir. Ciltler kahverengi mukavvadır. İçleri, kareli normal defterdir. İlk cildinin baş kısmında Konyalı'nın kırmızı kalem kullanarak el yazısıyla "İbrahim Hakkı Konyalı tarafından tedkik edilmiş ve fihristi yapılmıştır" ibaresi vardır. Bu ibarenin altına yine aynı kalemle imzasını atmıştır⁶³.

Birinci cilt iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, Kapadokya başlığı altında otuz bir (31) sayfadır. Osmanlı Türkçesi ile Abdullah Sabri Karter tarafından yazılmıştır. Bazı özel isimlerin Latincesi de verilmiştir.

Birinci cildin ikinci kısmı ise altmış (60) sayfadır. Aksaray'a ait muhtelif vakfiyeler ve hüccetlerin kopyalarından oluşmaktadır. Dil Arapçadır.

Bu bölümdeki vakfiye ve hüccetler şunlardır:

Yusuf Hakiki Baba'nın M.1479/H.884 yılında düzenlenmiş Arapça Vakfiyesi'nin iki sayfalık sureti.

Yusuf Hakiki Baba'nın oğullarından Şeyh Evhadüddin ve Şeyh Safi'nin hizmetlerine vakfedilen dört yerin (Danişmendli Mezrası, Gelegüle Köyü, Kürtler Köyü, Kızılhayatlı) M.1477/H.882 tarihli vakfiye sureti.

Muhsin Çelebi evkafının teftişine ve alınan neticeye dair M.1480/H.895 tarihli hüccet sureti⁶⁴.

Oruç Bey zade Sinan Bey oğlu Hamza Bey Çelebi'nin M.1529/H.936 tarihli vakfiye sureti.

Yusuf Hakiki Baba'nın oğlu Şeyh Evhadüddin'e ait M.1517/H.923 tarihli vakfiye sureti.

Paşa Bey zade Çelebi Bey'in tamamlanmamış vakfiye sureti.

60. O günlerde defterleri bulmanın heyecanıyla tam anlamıyla incelemeyen, diğer defterlerde gördüğüm Konya, Niğde, Sivas başlıklı yazılardan ancak birinci cildin Aksaray'a ait olduğunu zannetmişim.

61. İ. Hakkı Konyalı da Aksaray'da inceleme yaparken, tedkik edip, fihrist eklediği bu defter haricindeki iki defteri görmemiştir. İfadelerinden, Konyalı'nın Aksaray Dağarcığı'nı tek cilt zannettiği anlaşılmaktadır. Bkz. İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s. 1975.

62. Mustafa Fırat Gül, "Aksaray'ın İlk Valisi Sabri Karter'in Defterleri Bulundu", *Yeni Aksaray Gazetesi*, 25.08.2010

63. Abdullah Sabri Karter, *Aksaray Dağarcığı*, (Aksaray Tarihi üzerine Basılmamış Notlar), Aksaray, 1939.

64. Konyalı, bu hüccet suretini yazan müstensihinin, birçok yeri atladığını, okuduğu yerlerin de hatalı olduğunu belirtmektedir. Bkz. İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, s.1675

Hasan Dede ve Kemal Dede'nin oğulları adına M.1529/H.936 tarihli vakfiye sureti.

Sultan Hanı Derbent Ağalığı'nın M.1808/H.1223 tarihli emir namesinin sureti.

Sultan Hanı Derbent Ağalığı'nın M.1808/H.1223 tarihli emir namesinin sureti.

Şeyh Cemaleddin Aksarayı'nın oğlu Şeyh Mahmut'un oğlu Şeyh Muhittin'in m.1482/H.887 tarihli vakfiye sureti.

M.1587/H.996 tarihli siyadet (seyitlik) hüccet sureti.

Sultan Hanı Derbent Ağalığı'nın M.1809/H.1222 tarihli berat sureti.

Şeyh Cemaleddin Aksarayı'nın torunu Şeyh Muhittin'in vakfına ait ihtilafın halini bildiren M.1620/H.1030 tarihli emirname sureti.

M.1646/H.1056 tarihli siyadet (seyitlik) hüccet sureti.

Şeyh Cemaleddin Aksarayı'nın torunu Şeyh Muhittin'in torunlarından Şehnisa Hatun'un bir şikayeti ve neticesini bildiren M.1607/H.1016 tarihli hüccet sureti.

M.1587/H.996 tarihli siyadet (seyitlik) hüccet sureti.

M.1607/H.1016 tarihli siyadet (seyitlik) hüccet sureti.

Şeyh Cemaleddin Aksarayı'nın torunu Şeyh Muhittin'in Gelveri Köyü⁶⁵'ndeki vakfının tecavüze uğradığı ve bunun tashihi hakkında M.1765/H.1179 tarihli hüccet sureti.

Şeyh Muhittin'in Gelveri Köyü vakfı hakkında ilam sureti.

Yusuf Hakiki Baba'nın Yusuf Ağa kızı Selem Hatun'dan Dip Değirmeni'ni satın aldığına dair şirâname sureti⁶⁶.

Hacı Gaybi oğlu Hasan Sofu'nun Deveci Köyü'nde bulunan M.1460/H.865 tarihli vakfiyesinin sureti.

Oruç Bey zade Sinan Bey oğlu Hamza Bey Çelebi'nin M.1548/H.955 tarihli vakfiye sureti.

İkinci cilt 86 sayfadır ve tamamen Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

Aksaray'daki bir kısmı günümüzde mevcut olmayan muhtelif yapılar hakkında bilgiler verilmiştir. Kitabelerin içeriği verilmiştir. Aksaray Şeri'ye Sicili'nden alıntılar yapılmıştır. Evliya Çelebi, İbn-i Battuta gibi Aksaray'ı ziyaret etmiş seyyahların şehir hakkında vermiş olduğu bilgiler iktibas edilmiştir.

Üçüncü cilt 137 sayfadır. Bu cildin dili de Osmanlı Türkçesidir. Cildin başında *Kamus'ul Alam*⁶⁷'da geçen birkaç maddeden oluşan izahat verilmiştir. Konya (s.6-14), Niğde (s.36-42), Karaman (s.43-48), Sivas (s.49-55) şehirleri hakkında bilgiler verilmektedir. Kapadokya (s.56-107) hakkındaki bilgilere üçüncü ciltte de devam edilmiştir. Son otuz (30) sayfasında ise kurşun kalemle yazılmış muhtelif notları ihtiva etmektedir.

65. Gelveri, şu anda "Güzelyurt" adıyla Aksaray'a bağlı bir ilçedir.

66. Tarihsizdir. Şirâ, satın alma ya da alım-satım demektir.

67. Şemsettin Sami'nin eseri olan *Kamus'ul Alâm*, 6 cilt olup toplam 4830 sayfadır. Bkz. Şemsettin Sami, *Kamus'ul Alâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1309.

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin zor günler geçirdiği bir dönemde, tahsil hayatının çok büyük çabalar ve tevafuklar istediği bir dönemde Arapça ve Farsça dersleri veren, münevver bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Abdullah Sabri Bey'in başarılı bir ömür sürmesi ve hayatının araştırılması tesadüf değildir. Girdiği okulları başarılı bir şekilde tamamlayan Abdullah Sabri Bey, idareci ve öğretmen olarak görev yaptığı yerlerde de başarılı olmuştur. Kaymakamlık başta olmak üzere mülki amir olarak görev yaptığı yerlerde taltif edilmiştir. 1908 ve 1912 seçimlerinde Bursa'nın bağımsız mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girmiştir. Mecliste, halkın hislerine tercüman olmasının yanında, yanlış gördüğü durumlar karşısında hakkını aramış, mecliste etkili konuşmalar yapmıştır.

Anadolu'nun Kurtuluş Savaşı verdiği dönemde Aksaray'da mutasarrıf, daha sonra da Aksaray'ın vilayet yapılmasıyla ilk vali olarak görev yapan Abdullah Sabri Bey görevini başarıyla yerine getirmiştir. Kuva-i Milliye'nin organizesi başta olmak üzere Aksaray'ın bilinçlenmesinde, direnmesinde önemli roller üstlenmiştir. Aksaray Valiliği sırasında, halkla bütünleşmiş bir isim olan Karter, bugün bile hala hatırla yad edilmektedir.

Öğretmenlik yaptığı yıllarda verdiği derslerden birisi de edebiyat olan, Abdullah Sabri Bey edebiyatla ilgiyi hiçbir zaman kesmemiştir. Birbirinden güzel eserler kaleme almıştır.

Kendi el yazısı ile hazırladığı Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ı Lügat'üt-Türkî" isimli ünlü sözlükte geçen Türkçe kelimeleri içeren ve adına "Açar" dediği anahtar eseri 22 cilt olarak hazırlamıştır. Fakat bu eser basılmamıştır. Bunun haricinde "Çiftçim Diyor Ki, İm-dad, Manzum Osmanlı Tarihi" isimli eserleri basılmıştır. "Aksaray Dağarcığı" isimli üç ciltlik çalışması basılmamıştır. Bu eser, vasiyeti gereğince Aksaray Halk Evi Başkanı Bayram Ali Gürün'e eşi tarafından teslim edilmiştir.

Abdullah Sabri Karter'in tüm hayatı göz önüne alındığında onun vatansever, mukaddesatçı, münevver birisi olarak, hatırlanması ve dualarda olması gereken örnek bir şahsiyet olduğu gözlerden kaçmayacak kadar aşikârdır. Türk Milleti'nin varlık-yokluk mücadelesinde hiç tereddüt etmeden Kuva-i Milliye'nin yanında yer alarak İstiklal mücadelesine destek veren Abdullah Sabri Bey'in fedakârlığı bugün hala Aksaraylıların unut(a)madığı, hatırla yâd ettiği örnek alınacak kahramanlıklardandır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),

- Dosya No: 68 Gömlek No: 253 Fon Kodu: DH.SAİDd.
- Dosya No: 312 Gömlek No:26 Fon Kodu: DH.MKT.
- Dosya No: 245 Gömlek No:21 Fon Kodu: MF.MKT.
- Dosya No: 30 Gömlek No:2923 Fon Kodu: TFR.I..MKM.
- Dosya No: 1285 Gömlek No:13 Fon Kodu: DH.MKT.

- Dosya No: 1498 Gömlek No:1331/Ra-30 Fon Kodu: İ. DH..
- Dosya No: 484 Gömlek No:125 Fon Kodu: DH.ŞFR.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),

- f: 30.18.1.1 y: 9.15..10.
- f: 30.10.0.0. y: 11.67..12.

MMZC (Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri)

TBMMZC (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri)

Gazeteler

- *Aksaray Vilayet Gazetesi*
- *Hudut Gazetesi*
- *Yeni Aksaray Gazetesi*

Salnameler

- **Konya Vilayet Salnamesi**

(H. 1286- M.1869-1870, H. 1290- M.1873-1874, H. 1291- M.1874-1875, H. 1292- M.1875-1876, H. 1294- M.1877-1878, H. 1295- M.1878, H. 1298- M.1880-1881, H. 1299- M. 1881-1882, H. 1300- M. 1882-1883, H. 1301- M. 1883-1884, H. 1303- M. 1885-1886, H. 1312- M. 1894-1895, H. 1322- M. 1904-1905.)

Kitaplar / Tezler / Makaleler

Mehmet Ağırhan, "Abdullah Sabri Karter", *Hudut Gazetesi*, 13.02.2009.

Turgay Akkuş, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bursa Kent Merkezinde Gayrimüslimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

Kerimüddin Mahmud Aksarâyî (Çev. Mürsel Öztürk), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Ankara, 2000.

Cumhuriyet Öncesi ve Günümüzde Aksaray'da Milli Eğitim, Aksaray Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Aksaray, 1998.

Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusanı'nın Çalışmaları (1908-1912)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.

Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III. Mars Matbaası, Ankara, 1969.

Divanı Lügatit Türk ve Tercümesi, DİA, C. 9.s. 449.

Ahmed Aşiki Derviş (Haz. Cemil Çiftçi), *Aşık Paşazade Tarihi*, Mostar Yayınları, İstanbul, 2008

İhsan Ezherli, *TBMM (1920-1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları no:54, Ankara, 1998.

İzzet Gener, "Büyük Kurtuluş Savaşı'nda Aksaray", *Hasandağı*, S. 2.s. 3,12.

Mustafa Fırat Gül, "Aksaray İlk Valisi Sabri Karter'in Kayıp Defterleri Bulundu", *Yeni Aksaray Gazetesi*, 25.08.2010.

- Muallim Sapançalı Hüsnü (Haz. Nevzat Topal), *Hasan Dağı'nda ilmi Cevalan*, Kömen Yayınları, Konya, 2009.
- İhsan Işık, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C.5.
- İhsan Işık, *Yazarlar Sözlüğü, Risale Yayınları*, 1998
- İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, 2002.
- Mustafa Sinan Kaçalın, “Abdullah Sabri Karter’in Dîvânü Luğati’t-Türk Çevirisi Üzerine”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 8, İstanbul, 1997, s. 249–252.
- Abdullah Sabri Karter, *Açar (Divan-ı Lügatit Türk Dizini 22 Cilt)*, Basılmamış Eser, Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi (GE4449-GE4470).
- Abdullah Sabri Karter, *Aksaray Dağarcığı*, (Aksaray Tarihi üzerine Basılmamış Notlar), Aksaray, 1939.
- Abdullah Sabri ibn-i Ali Karter, *Manzum Osmanlı Tarihi* (birinci kısım), Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul, 1311(Hicri) 1894 (Miladi).
- Abdullah Sabri ibn-i Ali Karter, *Manzum Osmanlı Tarihi* (ikinci kısım), İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1314(Hicri) 1897(Miladi).
- Abdullah Sabri ibn-i Ali Karter, *İmdad* (birinci kısım), Ticaret Matbaası, Eskişehir 1335 (Rumi) 1919 (Miladi).
- Abdullah Sabri ibn-i Ali Karter, *İmdad* (ikinci kısım), Ticaret Matbaası, Eskişehir 1335 (Rumi) 1919 (Miladi).
- Abdullah Sabri ibn-i Ali Karter, *Çiftçim Diyor ki*, Ticaret Matbaası, Eskişehir 1336(Rumi) 1920(Miladi).
- Niğde İl Yıllığı-1967*, Ankara, 1968.
- İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, C. I-III, İstanbul, 1974.
- Gulnaz Kraubayeva, *Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugat'ittürk'ünde Yer Alan Sosyal Ve İktisadi Hayat İle İlgili Söz Varlığının Günümüz Kazak Toplumunda Değerlendirilmesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2009.
- Hilmi Mektupçu, *Aksaray Tarihçesi*, Aksaray, 1931.
- M. Zeki Oral, “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, C. V, 1962, s. 223–240.
- W. M. Ramsay (Çev. Mihri Pektaş), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1971
- Osman Tekeli, *Aksaray Vilayeti Tarihi (1926-1933)*, Aksaray, 2008.
- Nevzat Topal, *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*, Aksaray Valiliği, il özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 2, Ankara, 2009
- Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1996.
- Murat YALÇIN, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, YKY, C.1, 2010.
- Uğur Yüksel, *Aksaray 1. Ulusal Mimari Örneklerinden İdari ve Kültürel Yapılar*, Konya Mimarlık ve Mühendislik Akademisi, Basılmamış Yeterlilik Çalışması, Konya, 1979.



Foto.1- Merhum Abdullah Sabri Karter'in Aksaray Valiliği'ndeki fotoğrafı.



Foto.2- Aksaray Dağarcığı (3 cilt).

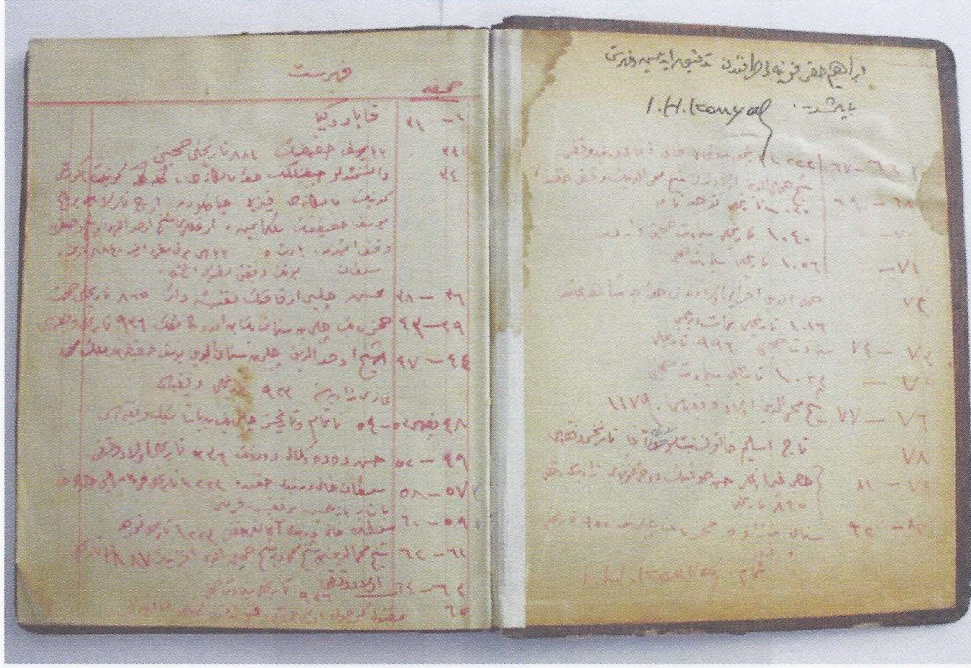


Foto.3- Aksaray Dağarcığı'nın ilk sayfası (1.cilt).



Foto.4- Abdullah Sabri Karter döneminde yapılan Aksaray Lisesi binası.